

Csejdy Júlia

BESZTERCEBÁNYÁTÓL SANGHAJIG

Hudec László építész életútja

Hudec (Hugyecz) László,¹ akit ma a két világháború közötti Sanghaj egyik legjelesebb építészeként tartanak számon Kínában, csak az utóbbi évben került Magyarországon a szakmai közönség érdeklődésének középpontjába. Ugyanakkor a Sanghaj építészetét vagy a kínai modernizmust bemutató kiadványokban kiemelkedő helyen szerepelnek legjelentősebb épületei (például Park Hotel, Grand Theatre, Dr. Woo háza),² és az elmúlt évtizedben több idegen nyelvű MA- és PhD-dolgozat is született építészeti tevékenységéről.³ 2008-ban a sanghaji magyar konzulátus szervezésében kiállításon és előadás-sorozat keretében mutatták be életművét, cikkek jelentek meg róla az Országépítő és az Építőművészet című folyóiratokban. Mindezen írások, a rendelkezésre álló források jellegéből adódóan, az építészeti oeuvre különböző mélységű bemutatását tűzték ki célul, s csak érintették tragikus és kalandos fordulatokban bővelkedő életpályát.

2008-ban történt meg a magyarországi oldalági leszármazottaknál található hatalmas hagyaték rendszerezése, amelyben megtalálható Hudec László 1910 és 1958 között írt több száz levele, a megvalósult munkáiról, utazásairól készült fotók és egyéb dokumentumok is.⁴ Hudec műegyetemi éveit, majd 1916-os hadifogságba esése után is szorgalmasan levelezett Besztercebányán élő családjával. 1918-ban, többször nemzetiséget és személyiséget cserélve, az életveszélyből vakmerősége, szakmai és nyelvtudása segítségével megmenekülve megszökik az orosz fogságból, és Sanghajban köt ki. Innen is folyamatosan küldi a leveleket, elsősorban apjának, annak 1920-ban bekövetkezett haláláig, majd testvéreinek, leggyakrabban Jolánnak és férjének, dr. Jánossy Istvánnak, a fa-

¹ Hudec Lászlót (Besztercebánya, 1893 – Berkeley, 1958) Hugyecz néven anyakönyvezték. Sanghajba érkezve újra a családnév régi írásmódját használta és L. E. Hudec néven tett szert nemzetközi ismertségre.

² Vö. Torsten WARNER: *German Architecture in Shanghai*, Ernst, Berlin, 1994, 84–139; Tess JOHNSTON: *A Last Look. Western Architecture in Old Shanghai*, Old China Hand Press, Hong Kong, 1993; Zheng SHILING: *The Evolution of Shanghai Architecture in Modern Times*, Shanghai Education Press, Shanghai, 1999; Yang JIAYOU: *Shanghai. The Stories of Classic Houses*, Shanghai (1996 óta több kiadásban); Wu JIANG: *The History of Shanghai Architecture, 1840–1949*, Tongji UP, Shanghai, 1997; *A History of Chinese Architecture*, szerk. Fu Xinian – Liu Xujie – Pan Guix – Guo Daiheng – Qiao Yun – Dazhan – Pan Guxi – Nancy Shatzman Steinhardt, Yale UP, 2001.

³ Leonore HIETKAMP: *The Park Hotel, Shanghai (1931–1934) and its Architect, Laszlo Hudec*, MA-dolgozat, University of Victoria, 1998; Liu BINGKUN: *Laszlo E. Hudec and Modern Architecture in Shanghai, 1918–1937*, MA-dolgozat, University of Hongkong, 2005; Luca PONCELLINI: *Laszlo Hudec a Sanghaj (1919–1947)*, PhD-disszertáció, Torinói Műszaki Egyetem, 2006 (részlete magyarul: *Hugyecz László Sanghajban. Egy magyar építész ragyogó pályája a Kelet legnagyobb modernizációs folyamatában, 1919–1947*, Országépítő 2007. december, 36–42). Lásd továbbá: *Sanghaj modernista építészete, Hudec László (1893–1958)*, Magyar Építőművészet 2008. március 24–25. (szerk. Götz Eszter).

⁴ A dokumentumok, fotók egy része és néhány dolgozat tartalmi kivonata felkerült a család által létrehozott www.hudecproject.com és www.epiteszet.hudecproject.com oldalakra.

sori evangélikus gimnázium latin–történelem szakos tanáranak. Az 1922–1927 közötti időből kevés levél maradt fenn. 1937 után, mikor már alig kap megrendelést Sanghajban, egyre hosszabb leveleket ír haza, érdeklődése inkább a keresztény régészet, a protestáns teológia és a történettudomány felé fordul, e témákban levelezik Jánossyval és annak teológus–költő fiával, Istvánnal.

A levelek változatos tematikájúak, szinte teljes képet kaphatunk belőlük írójuk szakmai és magánéletéről, intellektuális fejlődéséről: az egyetemi kurzusok tematikájáról, a diákéletről, az I. világháború nyomorúságairól, a sanghaji külföldi és kínai kolóniákról, az építész hivatásáról. Ugyanakkor értesülünk utazásairól, családi eseményekről, konzuli működéséről, a világpolitika történéseiről is. Jelen írásban elsősorban ennek a gazdag forrásanyagnak a felhasználásával kísérlem meg felvázolni Hudec László életútját, amely a Monarchiában egy békés, polgári milióból indult és az I. világháború vérzivatarán keresztül Sanghajban, a pezsgő gazdasági boom idején folytatódott. A hivatkozott szakirodalom alapján természetesen kitérek építészeti tevékenységének legjelentősebb állomásaira is, de elsősorban az indulás éveit, a gyökereket próbálom megidézni, remélve, hogy cikkem kedvcsinálóként szolgál a hamarosan megjelenő monográfiához.⁵

Hudec László 1893-ban született Besztercebányán, apja, Hugyecz György jómódú építési vállalkozó volt. Felmenői mindkét ágon evangélikusok, édesanyja, Skultéty Paula családjában több evangélikus lelkész volt, legjelesebb ősük alsólehotai Scultéty Severin esperes (megh. 1600-ban), aki részt vett a csepregi kolloquiumon és hitvitázóként legfőbb ellenlábasa volt a kriptó-kálvinistáknak. Hudec anyai nagyapja a kassai evangélikus egyház lelkésze volt, nagybátyja a tót népmeséket gyűjtő és megjelentető August Skultéty (1819–1892), aki az első szlovák nyelven oktató, nagyrócei evangélikus gimnázium igazgatójaként működött, amíg azt 1874-ben Trefort Ágoston be nem záratta. A családban természetes volt a többnyelvűség, használták a német és szlovák nyelvet is, de egymással magyarul beszéltek és leveleztek. Igazi hungarus tudatú családról van szó, amely egyik ágon több generáció óta mélyen gyökerezett a többnemzetiségű Felső-Magyarország nyelvi-kulturális elitjében. Hudec apai ágon tót gazdálkodóktól és molnároktól származott, már a nagyapa megalapozta a vagyont, bérlóje volt a 16. században épült, 1667-ben kibővített, négy sarokbástyás alsómicsinyei Beniczky-kastélynak és -birtoknak. László számára egyaránt fontosak voltak a szorgalmas, feltörekvő gazdálkodó ősök és a közösségért áldozatos munkát vállaló, nyitott szellemiségű tudós papok; ez volt az a közeg, ahonnan elindulva elfogulatlanul gondolkodó, embertársait a bajban segítő, ugyanakkor hatalmas munkabírással alkotó építésszé vált. Az elfogulatlanságot, azt, hogy a dolgokat a maguk teljességében igyekezzen megítélni, otthonról hozta: családjá, bár magyar ajkú és magyar érzelmű volt, éveken át emlegette a „Grünwaldok”⁶ bűnét és ostobaságát, akik a

⁵ A monográfia a Holnap Kiadónál, az *Építészeti mesterei* sorozatban fog megjelenni, szerzői Csejdy Júlia és Luca Poncellini, szerkesztője Gerle János.

⁶ A három szlovák gimnázium elleni kampányt Günwald Béla zólyomi alispán 1874. április 15-én, a Zólyom megyei közgyűlésen elmondott beszéde indította el, ennek eredményeként záratta be azokat Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter. Szintén Grünwaldot tartják számon a Matica Slovenska megszűntetésének kezdeményezőjeként is. Eszméit *Felvidék* című, 1878-ban megjelent röpiratában foglalta össze.

szlovák nyelv és kultúra visszaszorításával épp céljukkal – „megóvni a felvidék tót ajkú ifjúságát a hazaellenes szellem befolyásától” – ellentétes eredményt értek el. Ugyanígy nehezményezték az 1907-ben kihirdetett ún. Lex Apponyit is.⁷ Hudec László számára nem okozott gondot nemzeti hovatartozása; egyik levelében így emlékezett:

Hogy vajon magyar vagy tót vagyok, én nem tudom, nem is keresem, magamat széj-jel nem vághatom, mint szétválták hazámat, mindig az maradok, ami voltam. Nem kérdezte senki tőlem a régi szentistváni Magyarországon, hogy vajon tót vagyok-e vagy magyar? Szerettem mindkettőt, hiszen anyám magyar, apám tót származású volt, és én is mind a kettő voltam.

Szülővárosa, Besztercebánya és az azt körülölelő hegyek voltak számára az elvesztett Árkádia, ahova mindig visszavágyott. A tízezer lakosú megyeszékhely az 1900-as évek elejére impozáns, historizáló stílusú középületekkel gyarapodott, valóságos iskolaváros is volt három gimnáziumával és két polgárijával, ugyanakkor megőrizte középkori levegőt árasztó zegzugos utcáit, gyönyörű főterét. A felvidéki megyék nagy részét bejáró, műemlékeket, egyházi és világi gyűjteményeket lajstromozó és fotografáló, fáradhatatlan műemléki topográfus, Divald Kornél így idézi meg a várost, ahol 1909-ben töltött hosszabb időt: „A Garam partján, a meredeken följe könyöklő Urpin-hegy tövében nyúlik el a város, a Felvidék egyik legszebb és legrendezettebb városa. Magva a nagyrészt XVII. századbéli palotaszerű, kétemeletes házakkal beszegett hosszúka, lejtős, négy-szögletes piac, amelynek egyik sarkában, az árnyas sétatér végén, a régi vár épületeinek festői csoportja: a harangtorony, a régi városháza, két templom s a Mátyás-ház tornyosul, emelkedik egymás válla fölött a magasba. A piac közepén virágos kerttől körülfogva hatalmas szökőkút ontja vizét. Háromfelől hosszú utcák nyílnak ide, szabad bejárást engedve a környékbeli hegyvidék pompás levegőjének. S minden felé aszfalt, villamosvilágítás, kitűnő vízvezeték, a gyönyörű vidéken könnyűszerrel elérhető kirándulóhelyek, fürdők, Szilács, Borosznó és temérdek emlék, egy sok tekintetben a mainál is fejlettebb kultúrkorszakból, amelyben alsómagyarországi bányavárosaink lakosai, az úgynevezett bányapolgárok, elsősorban az Isten házában nem kisebb fényt és pompát fejtettek ki, mint a XV–XVI században királyaink, főuraink.”⁸

Hudec László nem csak szemlélte szülővárosa és a környék építészeti gazdagságát: édesapja már kilenc éves korától dolgoztatta az iskolai szünetekben építkezéseiben, tizenhárom évesen már egy szerződés megkötését is rábízta. A Hugyecz és Rosenauer cég igen komoly megbízásokat kapott, a korszak jelentős építészeinek terveit kivitelezték (Besz-

Lásd VESZTRÓCZY Zsolt: *A Felvidék – Egy szlovák–magyar röpiratváltás az 1870-es években*, Sic Itur Ad Astra 2006/3–4., 173–208.

⁷ Apponyi Albert első vallás- és közoktatásügyi minisztersége idején hozott, a nemzetiségi iskolákat közvetlenül érintő törvényeket (köztük az 1907-es Lex Apponyit) az erőszakos magyarosítás megnyilvánulásként, súlyos jogkorlátozásként értékelték a nem magyar nemzeti egyházak és pártok. Vö. SZARKA László: *Modernizáció és magyarosítás*, Korunk 2007. december.

⁸ DIVALD Kornél: *Felvidéki séták* [1926], Felsőmagyarország, Miskolc, 1999, 139–140.

tercebánya, Kereskedelmi és Iparkamara: Sebestyén Artúr 1905; Besztercebánya, Erdőigazgatóság: Wälder Gyula, 1913; Breznóbánya, evangélikus templom tornya: Sándy Gyula, 1905). Hugyecz György részt vett számos purista, „stylszerű” műemlék helyreállításban is, például a garamszentbenedeki apátságén, Besztercebányán a Barbakán és az 1479-ben épült Mátyás-háznál. A cég építette Besztercebánya csatorna- és vízvezetékrendszerét, Hugyecz György pedig az 1910-es években fizetség nélkül látta el a városi mérnök feladatkörét. A fiú megtanulta a szakma csínját-bínját, az érettségi évére megszerezte a kőműves-ács-kőfargó szakvizsgákat. Édesapja nemcsak mint kiváló szakember, hanem erkölcsi és szellemi értelemben is a legfontosabb példakép volt számára – 1920-ban bekövetkezett halála után így emlékezett rá Sanghajban:

Ez első levelem, melyet jó apuka halála után írok, nem tudom, hogy kezdjem, hisz nincsen Ő már többé, ki mindenem volt az életben, apa, barát, mintakép. S most oly üres az életem, nincs célja, hisz minden ház, minden gondolatom, mely pályámmal összefüggésben volt Őt illeti meg, s nekem pályám mindenem – munkám, örömem – épp úgy, mint az övé volt.

A rajongva tisztelt apa mellől, a meleg családi légkörből – a szülők hat gyermekükkel 1906-tól az édesapa által tervezett klasszicizáló villában laktak a Deák Ferenc utcában – László 1910-ben került Budapestre, zsebében a besztercebányai evangélikus gimnáziumban szerzett érettségi bizonyítvánnyal. Pályaválasztását a családi háttér határozta meg, bár még kamaszkorában is lelkésznek készült, végül az építészkart választotta, hogy később társa lehessen apjának. Önvizsgálatra hajlamos természet volt, akit a valláserkölcs kérdései már fiatal korában is izgattak. A teológia és történettudományok iránti érdeklődése egész életében megmaradt, egyetemi éveiből ismert egy jegyzetfüzete, amelyben többek között Veress Jenő református teológus *A keresztény világnézet és az exact tudományok* című előadásának jegyzetei és Herbert Spencer vallásról és tudományról vallott nézeteinek kivonata olvashatók. 1910 nyarán fantasztikus hajóútra nyílt lehetősége. Egy barátja révén, akinek sógora a gróf Tisza István tengerjáró kapitánya volt, mint kadét utazhatott Brailából Konstantinápolyon keresztül Gibraltár érintésével Rotterdamba. 400 oldalnyi naplót írt és 160 fényképet készített, de csak levelei maradtak fenn.

Hudec 1910 szeptemberében iratkozott be a Királyi József Műegyetemre. A budapesti építészkar a porosz műegyetemek mintájára a szakma műszaki alapjaira és a történeti stílusok ismeretére helyezte a legnagyobb hangsúlyt, ugyanakkor nagy gondot fordítottak a rajzkészség fejlesztésére is. Hudec Lászlót tanították néhányan a korszak legkiválóbb és legtöbbet foglalkoztatott építészei közül: Nagy Virgil ókori formatant, építészettörténetet, tervezést adott elő, Pecz Samu másodévből középítéstant, Schulek Frigyes harmadévből középkori építészettörténetet és tervezést oktatott. Az 1912-ben nyugdíjba vonult Hauszmann Alajos helyett ekkor már a reneszánsz építészet történetét leginkább veje, Hüttl Dezső adta elő, a modern építészetéről Tóry Emil tartott előadásokat. A tanszéken tanársegédként működött Wälder Gyula és Kotsis Iván is, a művészstanárok között volt Moiret Ödön szobrászművész és Hány Gyula festőművész.

Hudec Lászlónak az első évben 40-45 órája volt egy héten, délután ötig az előadásokon és a rajzteremben volt, de gyakran akár este nyolcig is rajzolt, majd szállásán, a Luther Otthonban éjszakába nyúlóan tanult. Egyik legkedvesebb tárgya az ókori építészettörténet volt. Az elméleti és gyakorlati tárgyakon (építészettörténet, geológia, rajz, ábrázoló geometria, mechanika, műszaki fizika stb.) kívül a második félévtől kezdve tervezési feladatok is voltak, először különböző történeti stílusokban, például síremlék ión stílusban vagy „templom német tömegelosztással s alaprajzzal de magyaros elemekkel”. A későbbi évfolyamokban a stílusbeli kötöttségektől szabadabban falusi iskolát vagy az építész saját házát kellett megterveznie, diplomamunkája egy vigadó épülete volt. Egyetemi éve alatt folyamatosan intézi a család ügyeit, bevásárol az egész családnak, fillérre pontos elszámolásokat küld az otthonról kapott pénzről. Szorgalmasan és lelkiismeretesen tanul, ekkor is, mint később egész élete folyamán, leghőbb vágya, hogy megfeleljen apja elvárásainak. A megfeszített munkában gyakran kimerül, gyomorbántalmakkal küzd, talán a gyakori szorongásoktól. Leckekönyve tanúsága szerint másodéves szigorlata nem sikerül fényesen, utána viszont csak jeles és jó jegyeket szerez. Szórakozásai is csak olyanok, amelyeket szülei támogatnak: a Bethlen Kör protestáns báljaira jár, a család patrónusait, barátait, báró Radvánszky Albertet, Sztehlo Kálmánt, a Luther Otthon igazgatóját látogatja, megvetéssel ír mulatózó, italozó évfolyamtársairól. Legközelibb barátja Friedrich Loránd, aki később a műegyetem újkori építészet tanszékén oktatott, 1945/46-ban dékán is volt. Az 1910-es évek baloldali egyetemi ifjúsági forrongásai taszítják, de azért elmegy a Galilei-kör 1911. május 12-i gyűlésére, hogy maga alakíthassa ki véleményét. Levélben számol be tapasztalatairól:

Apuka talán olvasta az újságokban, hogy az ifjúság most forrong, ugyanis oltárt állítottak a József nádor szobor leleplezésénél [...] És a Műegyetem segélyegylet zászlóján Szűz Mária képe van. A Galilei kör tiltakozó gyűléseket rendezett [...] A rektort is megtámadta, ezzel annyira magára haragította a műegyetemi ifjúságot, hogy ott teljesen elvesztették ügyüket. Ide mellékelem a Galilei kör egyik meghívóját, mely plakátírozva is volt, a szemtelen hang a jellemző. Én is jelen voltam mikor a rektor elmondta nekik, hogy ő nem szimpatizál az oly egyesülettel mely a vallást, az Istent elveti. Aznap este elmentem a Galilei körbe is, hogy bizonyosságot szerezzek a dologról, és ha kell tudjak mely részre hajolni, mert a hangulat most nagyon heves. Hát a rektor beszédét egész elferdítették és végül megabcúgolták. [...] Látva a dolgok állását elhatároztam, én ily körnek tagja nem leszek, mely az Istent elveti, kozmopolitikus irányú, állítólag szabad gondolkodó, pedig buta és csak feltűnni vágyó fiatalság, kik az öregebbeket hátraszorítani akarják, és kik azt mondják hogy ők tisztelben tartják mások meggyőződését, mégis oly hangan beszélnek a vallásról és egyházról, hogy téglát szerettem volna fejükhöz vágni [...] De hogy elfogultan ne ítéljek, elmentem a másik szélsőség gyűlését is meghallgatni, a keresztényeket, melyet a katolikusok rendeztek, ezek álláspontja inkább áll közel az enyémhez, mint a Galilei köré [...] A Műegyetem most forrong, bejutni csak műegyetemi hallgatóknak lehet, minden kapu zárva van, két rendőr áll állandóan a főkapunál. De ez nem akadályoz-

za abban, hogy ha az aulában éneklük a Himnuszt, és egy galileista kalapját le nem vesszi, menten ki ne lökjék, utána hajítják a kalapját melyet leszednek a fejéről.

Tanulmányai mellett Hudec tovább dolgozott apja mellett. Egyik legnagyobb munkájuk a Besztercebányai Erdőigazgatóság épületének kivitelezése volt, melyet Wälder Gyula tervezett. Az egyik nyári szünetben a Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából, Lux Kálmán vezetésével évfolyamtársával, Holesch Bélával felméri a selmecbányai óvrat. 1912 és 1913 között Hudec László részt vett két kis templom tervezésében és kivitelezésében is, az egyik Vihnyén épült, a másik Selmecbányán. Jelen volt az építészkar által szervezett németországi és olaszországi tanulmányutakon, hogy „tanulmányozza és lerajzolja ezeknek az országoknak az építészetét”. 1913. évi németországi út fő célja a Lipcsei Nemzetközi Építész-kiállítás, a Münchener Deutsches Museum és Nürnberg tanulmányozása volt. 1914-ben Olaszországban Vicenza, Velence, Mantova, Bologna, Urbino városait látogatták meg. 1914. június 18-án Hudec László kiváló osztályzatokkal építész diplomát szerzett, és már doktori témáját is kiválasztotta, a reneszánsz pártázatos építészettel szándékozott foglalkozni. Közvetlenül ezután felvételt nyert Ybl Lajos – „a magyar király volt udvari építész” – irodájába, és meghívták a Műegyetem ókori építészet tanszékére tanársegédnek, ahol Nagy Virgil volt a tanszékvezető.

Ragyogó karrier állt előtte, azonban az I. világháború kitörése megakadályozta, hogy elfoglalja egyetemi állását, és megkezdje tervezői munkáját Ybl irodájában. A huszonegy éves építészt besorozták. Kiképzése az I. honvéd tábori ágyús ezrednél kezdődött, ahova a család mentora, báró Radvánszky Albert közbenjárására került, mint önkéntes. Bár előmenetele jól alakult, szeptemberben már tizedes, szívből utálta a katonaeletet. Apjának így írt róla: „Nem tartom nagyra a katonai tisztségemet, mert ami itten megy az nem emberi, hanem állati dolog. Rettenetesen el vagyok keseredve, mert semmi belátása sincsen itt senkinek. 5-kor ébresztő. 1/2 7-7-ig csuklógyakorlatok, további gyakorlatok, tanulás és állandóan osztályozzák őket.” 1915 áprilisában Hudec az orosz harctéren már mint műszaki tiszt működik, júniusban Breszt–Litovszktól Lembergig gyalog menetelnek, és kis ezüst vitézségi éremmel tüntetik ki. Az állóháború kialakulásakor vasbeton állások építését irányítja. Később az év folyamán hadnaggyá léptetik elő és a nagyezüst vitézségi érmet is megkapja. 1916 júniusában egy visszavonulás alkalmával esik orosz fogásba, addigra már megtanult lengyelül és ukránul is beszélni. Szibériába kerül, ahol angol és francia nyelvtanulással és művészettörténeti tanulmányokkal foglalkozik. 1917-ben tifuszt kap és a jobb lába is eltörik, néhány centivel megrövidül, és így felkerül az 1918 májusában induló dán vöröskeresztes hadirokkantvonatra. A vonat hetekig vesztegel Petrovskij Závodban a Vörös Hadsereg és Kolcsak admirális csapatai között dülő harcok miatt, és mivel reménye sincs, hogy hazajusson, inkább megszökik. Hilokba jut, ahol nevére szóló hamis orosz útlevéllel a zsebében műszaki feladatokat lát el, de mikor megérkezik a cseh légió, tartva annak kegyetlenkedéseitől illetve attól, hogy mint szlovák nevűt besorozzák, elindul kelet felé. Először néhány társával egy kézzel működtethető vasúti hajtánnyal menekülnek a síneken, Harbin, Északkelet-Mandzsúria fővárosa felé. A város Kína része, de lakossága jórészt orosz, mert 1896-tól a Vlagyivosztk–Harbin–

Dalian vasútvonal orosz ellenőrzés alatt áll, és mert sokan oda menekültek a bolsevik forradalom elől. Hudec László – aki eddigre már oroszul is beszél – az orosz hatóságoktól hamis útleveléért cserébe Kínába vagy Japánba szóló menlevelet kap, és 1918. október 26-án megérkezik Sanghajba.

Sanghaj minden tekintetben megfelelő hely volt egy nincstelen, bizonytalan nemzetiségű, orosz menlevéllel menekülő hadifogoly számára, mivel ebben az időszakban – a marokkói Tanger mellett – ez volt az egyetlen hely, ahol az ember minden személyazonossági irat nélkül tartózkodhatott. Ezen felül a Huangpu folyó partján fekvő város, amely jelentős kereskedelmi kikötő volt, éppen ekkor vált az egyik legdinamikusabban fejlődő gazdasági központtá. Ennek eredője az első ópiumháború lezárásaként megkötött 1842-es nankingi egyezmény volt, amely először Nagy-Britanniának biztosította a területenkívülség státusát több kínai városban, köztük Sanghajban is. A 19. század második felében a franciák és az angolok is különböző egyezményekben biztosították maguk számára a kínai közigazgatástól való függetlenséget, az angolok és amerikaiak közösen megalapították Sanghajban az International Settlementet. Kínaiak is betelepülhettek a nemzetközi koncessziók területére, így alakult ki az a helyzet, hogy 1900-ban az angol-amerikai területen lakók 98%-a kínai, ugyanakkor a közigazgatás választott vagy kinevezett testületeiben nincsenek jelen. A külföldi hatalmak minden erőfeszítése arra irányult, hogy megvédjék különleges státusukat, gazdasági érdekeiket és a megszerzett hatalmas föld- és ingatlanvagyonot. Ebbe az internacionális, pezsgő városba érkezett meg Hudec László, hogy elhatározása szerint elegendő pénzt keressen és hazautazhasson szeretteihez. Sanghaj építészeti sokszínűsége – a bankok és középületek historizáló stílusa, a jó módú nyugati polgárok lakóházai, amelyek nemzeti építészetük jegyeit viselték magukon az angol cottage-tól a spanyol barokkig és a puritán téglapületekig – nem lehetett idegen a fiatal magyar építész számára. A műügyetemen elsajátította a történeti stílusok biztos ismeretét, az egyetemen és apja mellett a műszaki alapokat, és legfogékonyabb éveit a dualizmus kori Magyarország gazdasági-kulturális fellendülése idején élte. Szemtanúja volt a hatalmas építőtevékenységnek, aminek eredményeként a historizmustól a szecesszióig keresztül a modern irányzatokig számtalan stílusban épültek a közigazgatás, a kultúra és az oktatás intézményei. Egyszerre lehetett számára egzotikus és ismerős Sanghaj, ahol jó fellépésének és kiváló szakmai felkészültségének köszönhetően három nap alatt talált rajzoló állást az amerikai Curry építészirodában. Ezt igazi fegyvertényként könyvelhette el, hiszen özönlöttek a munkát keresők a városba, és nemcsak a háborút elvesztő központi hatalmak polgárai, hanem amerikaiak és európaiak is.

Hudec László hatalmas energiával veti bele magát a munkába, néhány hónap alatt irodavezető lesz, négy rajzoló és két munkafelügyelő dolgozik a keze alatt, kínaiak, németek és oroszok. A tulajdonos, Rowland Curry felesége Sanghaj egyik leggazdagabb családjából származott; a kitűnő társadalmi kapcsolatoknak köszönhetően számtalan megrendelést kapnak a külföldi koncessziókban, nagypolgári villákat, sorházakat, banképületeket emelnek (például Katz-villa, Beduin-villa, Chinese American Bank). Hudec folyamatosan írja haza a leveleket, apjától kér tanácsokat, várja tőle az elismerést, de az otthoni pénzügyi és egészségi gondok miatt alig kap választ. Szakmailag és érzelmileg

is magányosnak érzi magát, nem elégti ki a különböző neo-stílusokban való tervezés, saját bevallása szerint úgy érzi magát, mint egy kezdő Wälder Gyula óráján. És bár kezd beletörödni, hogy a háború utáni Magyarországon nem találhat munkát, egyre csak a hazautazásról álmodik.

Első évéről Sanghajban így ír:

A munka se oly könnyű most mint egy év előtt, úgy érzem mintha mindig fáradt volnék, a fantáziám se oly rugékony mint azelőtt. Mert új könyveim nincsenek, új emberekkel (építészek, szobrászok, festők) nem találkozom, mindig csak önmagamból élek. Értesítem van, hogy augusztusban rendelt könyveim április végén érkeznek meg, örömmel nézek elébük. Az itteni szakembereknek oly felfogásuk van az építészetéről, hogy nálunk a piripócsi kőművesnek több műveltsége van. Az egyetemet végzett építészeknek fogalmuk sincs, hogy mi az a barokk, hogy lehet tehát a festői stílusról beszélni velük. Jó, egy tehetségnek nem kell tudni műtörténetet, ő maga csinálja a műtörténetet, igen, de ezek tehetségek a kopírozásban, de úgy hogy még véletlenül se találják el a jó arányokat. Van egy-két jó családi ház itt, de azok tervei angol építészek-től valók, és Angliából jöttek ki. Egy osztrák úr, egy művelt bécsi fiú, azt mondta hogy a pesti Műegyetemnek nem kell szégyellnie magát. Befejezem ezt a nagyon lányos levelet, nem illik már ez egy 28 éves emberhez, de őszinte akartam lenni [...]

Mondják hogy megbánom ha hazamegyek és látom a viszonyokat, még egy hónapig sem fogom kibírni, hiába a honvágy a legnagyobb betegség, nekem haza kell men-nem. Tudom hogy nem fogok oly finoman enni (nem merek egy közönséges uzsonnát, vagy vacsorát leírni, mert olyat a Rákban csak bankettkor adtak és csak béke idején) mint amelyet itt eszünk nap, nap után. Azt is tudom, hogy nem fog kiszorgálni kínai inas mint itt (ebben a háztartásban most öt ember van, beleértve a szakácsot és a két inast), hanem Gézával fogjuk a tányért mosogatni ebéd és vacsora után, és mindig csak azt gondolom, bár már ott volnék és mosogatók. A jólét csak teher ha nincsenek ugyanabban a helyzetben az övéi, kikre mindig gondol az ember. 1921 január vagy februárban ha hazaérkeznék körülbelül öt esztendeje lesz, hogy nem voltam otthon, és ha egész jövőmet feláldoznám is, hazajövök.

1920 decemberében meghal édesapja, aki saját szavaival mindene volt: apa, barát, mintakép. László 1921 májusában megérkezik Besztercebányára, hogy édesanyja és testvérei mellett legyen, átveszi a családfő szerepét, intézi a nehéz pénzügyi helyzetbe került család ügyeit. (A család jelentős ingatlanvagyonának nagy részét jelzáloggal terhelték meg egy selmecbányai építkezésen bekövetkezett halálos baleset miatt.) László most is segít testvérein, mint ahogy élete végéig rendszeresen pénzküldeményekkel támogatja összes testvérét és más rokonait, barátait is. Visszautazása előtt meglátogatja Olaszország, Németország néhány nagyvárosát és Londonba is eljut. Tanulmányútjáról több száz fényképpel és építészeti részletrajzokkal teli jegyzetfüzetekkel tér vissza Sanghajba. A német és angol nyelvű folyóiratokon kívül járhatja a magyar szaklapokat, a Magyar Építőművészetet, a Művészetet és Iparművészetet is.

1922-ben megházasodik, felesége a Sanghajban született Gisella Meyer, akinek apja jómódú, brémai származású kereskedő, anyja angol nemesi sarj. Három gyermekük születik: Theo, Martin és Alessa. A Curry irodában egyre nagyobb befolyásra tesz szert, az amerikai tulajdonos társává teszi, Hudec beszámolóí szerint az építészeti ötlet felvázolása, a tervezés, a rajzolókat irányítása mind az ő feladata volt. Curry igen jó munkaszervező és üzletember volt, de hiányzott belőle bármiféle művészi véna. Hudec is megtanulta a megrendelőkkel való tárgyalást, soha nem erőltette rájuk építészeti vízióit, nem tartozott az ideologikus építészek táborába. Az építészetet alkalmazott művészetnek tartotta, amelynél a külső megjelenés a belső következménye:

Úgy a – strukturális kifejlesztése, mint külső megjelenése egy munka – széjjel nem választható – egy folyamat – szimultán mutatja az építész intuitív tehetségét és strukturális képességeit. Ezért hangsúlyozom, hogy szeretettel kell fordulni a konstrukció része felé is, mert művészi munka nem lesz abból, ahol ez hiányzik – hanem csak kulissza.

Épületeinél legfontosabbnak tartotta a minőségi anyagokat, a legapróbb részletig megtervezett, magas színvonalú belső kialakítást és a tökéletes műszaki megoldásokat. 1925-ben elérkezettnek látta az időt, hogy megnyissa saját építészirodáját, amihez apósa nyújtott anyagi segítséget. Első jelentős, önálló munkája a meglehetősen száraz, neoklasszicista stílusban tervezett Country Hospital, melyet a korabeli újságok elsősorban funkcionalitása, magas színvonalú műszaki berendezései (például a központi légkondicionálás) miatt ünnepeltek. Két évvel később az amerikai szaklap, az Architectural Forum tematikus számában egyedül ezt a kórházépületet mutatja be a tengeren túlról. Az elismerésekkel párhuzamosan karrierje gyorsan ível felfelé, irodája – amelyben a harmincas évek elején harmincan dolgoznak – folyamatosan kapja a munkákat, továbbra is a megrendelők igényeihez igazodva tervez akár gotizáló templomot (Moore Memorial Church), art deco stílusú bankszékházat (Joint Saving Society), színházat és a harmincas években modern stílusú ipari épületeket, lakóházakat (Dr. Woo háza). Családjával majd minden második évben európai körutat tesz, gyakran Magyarország érintésével, és a legújabb építészeti irányzatok, műszaki fejlesztések felől is tájékozódik. Pályafutásának csúcán, a húszas évek végétől a harmincas évek végéig a kínai pénzügyi és politikai elit legfelső rétegétől kapja a megbízásokat, s ez nem csak kivételes szakmai felkészültségének, kitűnő üzleti érzékének köszönhető. Magyarázható azzal is, hogy Sanghajban, ahol körülbelül húsz nemzet élvezte a területenkívüliségből származó előnyöket, csak nagyon kevés volt az olyan külföldi szakember, aki nem tartozott a „Treaty Powers” egyikéhez sem, mint például Hudec László. Tehát ha a megrendelőnek bármilyen jogi problémája merült fel a tervezővel és kivitelezővel kapcsolatban, a kínai bíróság nagy valószínűséggel az ő javára döntött. Talán ez is közrejátszhatott benne, hogy Hudec nyerte el Sanghaj első felhőkarcolójának, a Park Hotelnek a tervezését, ahol számtalan műszaki, pénzügyi problémát kellett leküzdenie. Az alapozás bravúros megoldásával ismét bizonyította azt a kivételes tehetségét, hogy rövid idő alatt képes Nyugatról Keletre átül-

tetni a legfrissebb technológiai újításokat és a modern építészet új szókincsét. Sanghaj történetében először történt meg, hogy egy nagy tömegű épület – mind között a legmagasabb – egyetlen centiméterrel sem süllyedt a talajba. Az 1932–1934 között épült, 22 emeletes felhőkarcoló az új kínai burzsoázia moderniségre és eleganciára való törekvésének szimbólumává vált, és évtizedekig Ázsia legmagasabb épülete volt.

A megfeszített munka közben Hudec aktívan részt vesz a sanghaji magyar kolónia életében, mint a Sanghaji Magyar Egyesület elnöke szombat délutánonként társasági összejöveteleket tart a házában. Folyamatosan kérvényezi a magyar útlevelet és a magyar állampolgárságot, de ez csak 1938 után, az első bécsi döntés után sikerül. Tartja a kapcsolatot Magyarországra áttelepült családtagjaival. Magda húgát kihozatja Sanghajba és a Country Hospitalban szerez neki állást. Öccsét, Gézát, aki a műegyetemen tanult, 1929-ben kiküldi Amerikába és építészirodában próbálja elhelyezni. Ez a gazdasági világválság miatt meghiúsul, a következő évben Géza már Sanghajban, Hudec irodájában dolgozik, 1933-ban bekövetkezett haláláig. László egészségi állapota is hanyatlik, köszvény gyötri, kétszer operálják gyomorfekéllyel. 1935-től a gazdasági és politikai helyzet instabilitása miatt csökkennek az építészeti megrendelések, de mint leveleiből kiderül, szinte fellelegzik és boldogan veti bele magát régi szenvedélyeibe, a magyar történelem és a keresztény régészet tanulmányozásába. Sógortól folyamatosan kéri a magyar könyveket és a magyar politikai és szaklapok előfizetését, járattja a Tér és Formát, a modern építészeti irányzatok orgánumát. Rákócziról, Kossuthról, Bethlen Gáborról rendel könyveket, Szekfű Gyula, Eötvös József köteteit olvassa, kedvenc írói Mikszáth és Móra Ferenc. Mélyen és belülről érdeklik a magyarországi változások, ugyanakkor egy távolról, függetlenül szemlélő nemzeti liberális álláspontját alakítja ki a nemzetiségi kérdésről és a határrevízióról is. Színes, vitriolos leírásokat küld haza a kínai belpolitikáról és a kínai–japán konfliktusról. 1937 augusztusában így ír:

Kína nem egy egységes ország, nincs egységes nyelve csak írásmódja, s egy kontinenst foglal el. Ha nem lenne egységes írásmódja a „kép írás” már rég alkotórészekre esett volna szét. [...] Az 1932-i sanghaji háború után Kínának nem szabad 25 km-en belül csapatokat tartani de Kína azért Kína, hogy míg erőszakkal nem kényszerítik, nem fog semmiféle szerződést megtartani. Ép így az egyén is – legyen az szabad választásból aláírt egyezés – ha később az nem oly jövedelmező, amint azt gondolta, az egyén azonnal megszegi. Kína tehát Sanghajba küldött 40.000 katonát (katona Kínában az útszéli csavargó, akit befogtak katonának, élelmiszere nincsen, lop rabol, ezért félnék a parasztok saját katonáiktól úgy mint a rablóktól. [...] 40.000 Japán lakik Sanghajban és a japán befektetések itt meghaladják az angolokét [...] A brutálításban a kínai még az orosz is felülmúlja – de ezt nem szabad nyugati szemmel nézni, éppúgy mit a konfliktust sem [...] Na most egy nyugati ember azt kérdezheti, mit keresnek a japánok egy másik országban. Ha a japán nem jön, más foglalja el a helyét. Az angol elfoglalja a piacát, az orosz behozza a bolsevik propagandát az ország határa mellé. Ha a kínai erős volna – mindez nem történne meg. De a kínai legnagyobb ellensége a kínai maga. Amíg a felső emberei tolvajok, a fiatalsága csak szájjal

hazafi s önfeláldozásra képtelen, addig ne beszéljünk a nacionalizmus fejlődéséről. Ahelyett inkább kérdezzék meg hogy az utolsó 10 év alatt hogy szerezte rettenetes vagyónát H.H. Kung,⁹ nem beszélve a többi hazaépítő nagyságról... Van valami fejlődés Kínában, de mi lehetne ha ilyen állapotok nem lennének! Mi lesz a vége? Csak az elköltött milliárdok és a kis ember szenvedése. Az 1932-es háborúskodást épphogy kiheverte Sanghaj, mikor újból beleütött a mennykő.

1942-től Hudec László mint tiszteletbeli magyar konzul intézi a sanghaji magyar közösség ügyeit, Magyarországon, Szirákon birtokot vásárol, hogy a háború végén hazatelepülhessen. A háborús helyzet miatt továbbra is pang az építőipar, megrendeléseit elsősorban a katolikus egyháztól kapja, lutheránus létére a jezsuita misszió házi építész lesz. Elmélyíti olasz nyelvtudását, intenzívebben foglalkozik Róma topográfiájával és régi kedves témájával, a Szent Péter bazilika és a nekropolisz építéstörténetével. Az 1944. októberi magyarországi nyilas hatalomátvétel után lemond a konzuli megbízatról és mint a Magyar Egyesület elnöke viszi tovább az ügyeket. A túlélők fennmaradt tanúsító levelei szerint felekezeti, faji hovatartozásra való tekintet nélkül mentette bajba jutott honfitársait.¹⁰ 1945-ben így idézte fel ezt az időszakot:

Konzuli működésem tekintetében nagyon sok esetben független állást foglaltam, pl. a zsidókérdésben mert csak lelkiismeretem vezetett nem a paragrafusok [...] Budapesti születésű zsidó titkárnőmet, Dávid Saroltát végig megtartottam. 12 magyar állampolgárt megmentettem a gettóba való elhurcolástól, nekik menedéket nyújtottam, a japán katonai hatóságoknál kiharcoltam ezt. Soha nem engedtem, hogy a fasiszta párt vezetői beleszóljanak a magyar ügyekbe, ami természetesen nagyon kellemetlen vitákra adott alkalmat. Nagyon kellemetlen napokat éltünk át, amikor Oroszország hadat üzent Japánnak és a helyi kimagasló orosz egyéneket elfogták és a híres „Híd-házba” zárták, ahol a japán csendőrök kínozták a foglyokat. Később tudtam meg, hogy jómagam és három másik magyar elfogatása is tervbe volt véve, de a kaptuláció megakadályozta.

A Hudec család 1947 januárjában, a President Polk fedélzetén hagyta el végleg Kínát. A családfő házi őrizetben volt, csak jó összeköttetéseknek köszönhetően tudtak néhány bőrönddel, mindent hátrahagyva kimenekülni Sanghajból. Hudec László jövedelme

⁹ Hsziang Hszü Kung (H. H. Kung avagy Dr. Kung, 1881–1967) politikus Taigu tartományban született, tanulmányait többek között a Yale Universityn folytatta. Először Szun Jat-szen, majd Csang Kaj-sek támogatói közé tartozott. A köztársasági kormányban 1928–1944 között különböző miniszteri pozíciókat töltött be, 1933–1945 között a Kínai Központi Bank elnöke volt. A Kuomintang veresége utána az USA-ba távozott.

¹⁰ Lásd pl. dr. Kocsárd Imre levelét, 1946. április 23-án: „Mi magyar zsidók, Hudec László tiszteletbeli konzulunknak, aki a magyar segélyegylet elnöke is, s mint ilyen minden vallási különbség nélkül segítette a sanghaji magyarokat, köszönhetjük, hogy saját személyi biztonsága veszélyeztetésével minket a többi közép-európai emigránsok sorsától, a gettóba jutástól megmentett [...] Hudec László, aki Sanghaji leghíresebb építész, s mint ilyen a kínaiaknál is a legbefolyásosabb embere a magyar kolóniának, mint a magyar egyesület elnöke jár el érdekeinkben a kínai hatóságoknál.”

egy részét már korábban Európában fektette be, így élete hátralévő éveiben, az 1948-as amerikai letelepedést követően már nem nyitotta meg építészirodáját. 1947-ben, majd 1953-ban – feltehetően kitűnő jezsuita kapcsolatainak köszönhetően – megtekintheti a nagyközönség előtt elzárt vatikáni ásatásokat. Egyelőre nem tisztázott, hogy statikus szakértőként valóban közreműködött-e a két jezsuita régész, Engelbert Kirschbaum és Antonio Ferrua vezetésével 1941-ben megindult feltárásban, tény viszont, hogy 1949-ben a San Francisco Society of the Archeological Institute of America meghívására előadást tartott az eredményekről, amit több helyszínen megismételt, és 1952-ben tanulmánya is megjelent a témában.¹¹ Élete utolsó éveit családja körében töltötte, de szellemi és társadalmi aktivitása nem csökkent, számos tudományos és egyházi társaság tagja volt. Konzulensként működött közre tervezéseknél és a Berkeley Egyetem tanárai gyakran kikérték véleményét római régészeti témákban. Hitét, életfilozófiáját tömören így összegezte:

Jézus tanítását nem féltsem, minél többet látok az életből és minél több országban életem, annál inkább látom, hogy csak az az út „Én vagyok az út és az élet”. Ha az emberiség élni és létezi akar, csak ezt az utat választhatja.

1958-ban, szívroham következtében hunyt el Berkeleyben. Hamvai szülővárosában, Besztercebányán, a családi sírboltban nyugszanak.*

¹¹ L. E. HUDEC: *Recent Excavations Under St. Peter's Basilica in Rome*, *Journal of Bible and Religion* 20/1. (1951), 13–18.

* A Hudec László építészetének forrásai c. kiállítás az Építészek Házában (1088 Bp. Ötpacsirta u. 2.) nyílt meg október 5-én. A Hudec László munkásságát bemutató kiállítás november 3-án nyílik a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalban (1014 Bp. Táncsics M. u. 1.)